

ΑΡΧΗ 1ΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ – Γ΄ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ και Δ΄ ΕΣΠΕΡΙΩΝ

**ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ- Δ΄ ΤΑΞΗΣ ΕΣΠΕΡΙΩΝ
ΠΕΜΠΤΗ 13 ΙΟΥΝΙΟΥ 2013**

**ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΤΡΕΙΣ (3)**

**Διδαγμένο κείμενο
Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια Β1, 5-8**

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθετοῦντες τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης. Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἄνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἷ μὲν δίκαιοι οἷ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἷ μὲν ἀνδρεῖοι οἷ δὲ δειλοί. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἷ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἷ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἷ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἷ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιάς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπλου, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

A1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «Ἄνάλογον δὲ καὶ... αἱ ἕξεις γίνονται».

Μονάδες 10

ΑΡΧΗ 2ΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ – Γ΄ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ και Δ΄ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ

B1. α. «καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν»: να σχολιάσετε το χωρίο ως προς το περιεχόμενο (μονάδες 5).

β. «ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»: να εξηγήσετε ποια σχέση έχουν τα αντιθετικά μέλη του ζεύγους με την έννοια της ηθικής αρετής (μονάδες 10).

Μονάδες 15

B2. α. Ποιο είναι το περιεχόμενο της έννοιας «ἔξις» κατά τον Αριστοτέλη (μονάδες 5);

β. Πώς η «ἔξις» συντελεί στην κατάκτηση της ηθικής αρετής; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με χωρία του κειμένου (μονάδες 10).

Μονάδες 15

B3. Ποιος είναι ο ορισμός της *ευδαιμονίας*, κατά τον Αριστοτέλη, και πώς μπορούν οι άνθρωποι να την εξασφαλίσουν;

Μονάδες 10

B4. Να βρείτε στο παραπάνω διδαγμένο κείμενο μία ετυμολογικά συγγενή λέξη, απλή ή σύνθετη, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής:

γόνιμος, απόθεμα, συνήθεια, απουσία, υποδεέστερος, αδιάφθορος, μετόχι, παραφροσύνη, αντίδωρο, πλήθος.

Μονάδες 10

Αδίδακτο κείμενο

Δημοσθένους [Φιλίππου] Ἐπιστολὴ 18-19

Πάντων δέ μοι δοκεῖ παραλογώτατον εἶναι, διότι πέμψαντος ἐμοῦ πρέσβεις ἀπὸ τῆς συμμαχίας πάσης, ἴν' ὧσι μάρτυρες, καὶ βουλομένου ποιήσασθαι πρὸς ὑμᾶς δικαίας ὁμολογίας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ τοὺς περὶ τούτων λόγους ἐδέξασθε παρὰ τῶν πρεσβευόντων, ἐξὸν ὑμῖν ἢ τῶν κινδύνων ἀπαλλάξαι τοὺς δυσχερές ὑποπτεύοντάς τι καθ' ἡμῶν, ἢ φανερῶς ἐξελέγξαι με φαυλότατον ὄντα τῶν ἀπάντων. τῷ μὲν οὖν δήμῳ ταῦτα συνέφερον, τοῖς δὲ λέγουσιν οὐκ ἔλυσιτέλει. φασὶ γὰρ οἱ τῆς πολιτείας τῆς παρ' ὑμῖν ἔμπειροι τὴν μὲν εἰρήνην πόλεμον αὐτοῖς εἶναι, τὸν δὲ πόλεμον εἰρήνην.

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

ΑΡΧΗ 3ΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ – Γ΄ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ και Δ΄ ΕΣΠΕΡΙΩΝ

Γ2. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

πρέσβεις:	την ίδια πτώση στον άλλο αριθμό
μάρτυρες:	την κλητική ενικού
ὕμᾱς:	τη δοτική πληθυντικού στο γ΄ πρόσωπο
δυσχερές:	την αιτιατική ενικού στο αρσενικό γένος στον ίδιο βαθμό
φανερῶς:	την αιτιατική πληθυντικού στο θηλυκό γένος του συγκριτικού βαθμού
πέμψαντος:	το β΄ ενικό πρόσωπο της προστακτικής του παθητικού αορίστου
ἀπαλλάξαι:	το β΄ πληθυντικό πρόσωπο της οριστικής του υπερσυντελικού στη μέση φωνή
συνέφερον:	το γ΄ ενικό πρόσωπο της υποτακτικής του αορίστου β΄ στην ίδια φωνή
ἐλυσιτέλει:	τη δοτική ενικού της μετοχής ενεστώτα στο αρσενικό γένος
φασί:	το β΄ ενικό πρόσωπο της προστακτικής του ενεστώτα.

Μονάδες 10

Γ3.α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων:

πάντων, ὑμῖν, ἀπαλλάξαι, τῆς πολιτείας. (μονάδες 4)

β. «**ἴν' ὅσι μάρτυρες**»: να αντικαταστήσετε τη δευτερεύουσα πρόταση με την αντίστοιχη μετοχή (μονάδες 2) και στη φράση «**με φαυλότατον ὄντα**» να αναλύσετε τη μετοχή σε δευτερεύουσα πρόταση, κάνοντας τις αναγκαίες μετατροπές στους όρους της φράσης (μονάδες 4).

Μονάδες 10

ΟΔΗΓΙΕΣ (για τους εξεταζομένους)

1. Στο εξώφυλλο του τετραδίου να γράψετε το εξεταζόμενο μάθημα. Στο εσώφυλλο πάνω-πάνω να συμπληρώσετε τα ατομικά στοιχεία μαθητή. Στην αρχή των απαντήσεών σας να γράψετε πάνω-πάνω την ημερομηνία και το εξεταζόμενο μάθημα. Να μην αντιγράψετε τα θέματα στο τετράδιο και να μη γράψετε πουθενά στις απαντήσεις σας το όνομά σας.
2. Να γράψετε το ονοματεπώνυμό σας στο πάνω μέρος των φωτοαντιγράφων αμέσως μόλις σας παραδοθούν. Τυχόν σημειώσεις σας πάνω στα θέματα δεν θα βαθμολογηθούν σε καμία περίπτωση. Κατά την αποχώρησή σας να παραδώσετε μαζί με το τετράδιο και τα φωτοαντίγραφα.
3. Να απαντήσετε στο τετράδιό σας σε όλα τα θέματα **μόνο** με μπλε ή **μόνο** με μαύρο στυλό με μελάνι που δεν σβήνει.
4. Κάθε απάντηση τεκμηριωμένη είναι αποδεκτή.
5. Διάρκεια εξέτασης: τρεις (3) ώρες μετά τη διανομή των φωτοαντιγράφων.
6. Χρόνος δυνατής αποχώρησης: 18.00.

**ΚΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ
ΤΕΛΟΣ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ**

ΤΕΛΟΣ 3ΗΣ ΑΠΟ 3 ΣΕΛΙΔΕΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

Απαντήσεις Θεμάτων Επαναληπτικών Πανελληνίων Εξετάσεων Ημερησίων Γενικών Λυκείων

A1. Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι τεχνίτες. Δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δε συνέβαιναν έτσι τα πράγματα, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι οι τεχνίτες θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννηση τους. Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· κάνοντας όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος γινόμαστε άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή· δηλαδή άλλοι γίνονται σώφρονες (συνετοί) και πράοι (ήπιοι), ενώ άλλοι ακόλαστοι (ακρατείς) και οργίλοι (οξύθυμοι), με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά άλλοι με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με τον άλλο. Με δυο λόγια λοιπόν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται με τις όμοιες ενέργειες.

B1α. Σ' αυτό το σημείο ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο χρέος των νομοθετών στις εκάστοτε κοινωνίες. Οι νομοθέτες σε μια ευνομούμενη πολιτεία θεωρούν ως πρωταρχικό καθήκον τους να θεσπίσουν αρχές δικαίου που θα είναι υγιείς και θα στρέφουν τους πολίτες στην ηθική πράξη· έτσι η πολιτεία που θα συγκροτείται από «άγαθούς πολίτας» θα γίνει «άγαθή πολιτεία». Αντίθετα μια πολιτεία όπου οι νομοθέτες δεν αναδέχονται αυτή την υψηλή ευθύνη και δεν έχουν συναίσθηση του υπέρτατου χρέους τους, αποτυγχάνουν· αυτό συμβαίνει γιατί οι πολίτες δεν έχουν εθιστεί στην άσκηση της αρετής, αφού δεν έχουν υπόψη τους τις θεμελιακές αρχές του δικαίου· έτσι σ' αυτή την κοινωνία σπανίζουν οι «άγαθοί πολίται» και δημιουργείται μια «φάυλη πολιτεία»· μια πόλη «κυρίων» και «δούλων», από τους οποίους οι πρώτοι καταφρονούν τους δεύτερους, ενώ οι δεύτεροι φθονούν τους πρώτους. Όσοι έχουν πάρα πολλά αγαθά τείνουν προς τη βία· όσοι έχουν λίγα στρέφονται στην ευτέλεια και στην απάτη. Οι πρώτοι δεν μαθαίνουν να εθίζονται στη δικαιοσύνη, και γι' αυτό δεν υπακούουν στους νόμους· οι άλλοι δεν μπορούν ποτέ να κυβερνήσουν και πρέπει να κυβερνώνται σαν δούλοι.

Εν κατακλείδι για τον Αριστοτέλη (στο σημείο αυτό τουλάχιστον) θεωρητικά όλα τα πολιτεύματα μπορούν να θεωρηθούν καλά, αφού οι νομοθέτες, όσο εξαρτάται απ' αυτούς, επιδιώκουν να «εθίσουν» τους ανθρώπους στην αρετή. Η διαφορά έγκειται στο βαθμό της βοήθειας που παρέχει το κάθε πολίτευμα στον πολίτη, ώστε να ασκηθεί με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία στα έργα της αρετής και να γίνει τελικά κάτοχος της.

B1β. Η «γένεση» και η «φθορά» είναι δύο έννοιες που αποτελούν θεμελιώδεις αντιθετικό ζεύγος από τότε που άρχισε να διατυπώνεται η φιλοσοφική σκέψη. Και τα δύο αυτά μέλη της αντίθεσης έχουν στην ενότητα αυτή άμεση σχέση τόσο με τον εθισμό όσο και με την ηθική πράξη. Ο Αριστοτέλης τόνισε ήδη ότι τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε, αφού ενεργήσουμε πρώτα, δηλαδή με την άσκηση και τον εθισμό, όπως μαθαίνουμε μια τέχνη. Στην ενότητα αυτή, κάνοντας χρήση του αντιθετικού ζεύγους «γίνεται-φθείρεται», θέλει να υπογραμμίσει ότι τόσο η «γένεση» όσο και η «φθορά» κάθε αρετής (και τέχνης) έχουν την ίδια αρχή και γίνονται με τα ίδια μέσα. Εκείνο δηλαδή που έχει κυρίως σημασία είναι η άσκηση και ο εθισμός, η ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου, οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης και συμπεριφοράς. Ανάλογα μ' αυτούς δημιουργούνται οι καλές ή κακές συνήθειες, που διαμορφώνουν και τις ηθικές αρετές. Γι' αυτό ακριβώς και έχει μεγάλη σημασία ο τρόπος με τον οποίο θα συνηθίσουμε να ενεργούμε από τη νεανική ηλικία.

Αξίζει να τονιστεί πως η αντίθεση ανάμεσα στα δύο ρήματα τονίζεται στη συνέχεια της ενότητας και με τη χρήση των επιρρημάτων «εὖ -κακῶς». Μ' αυτά τονίζεται πως ο καλός ή κακός τρόπος δράσης (π.χ. τοῦ οἰκοδομεῖν ἢ καθαρίζειν) κάνει τον καλό ή κακό οικοδόμο ή καθαριστή. Με την ίδια λογική και ο καλός ή κακός τρόπος δράσης και συμπεριφοράς στο θέμα των αρετών θα κάνει τον άνθρωπο καλό ή κακό, περισσότερο ή λιγότερο συνετό ή ανδρείο.

B2α. *Ἐξις* είναι η ιδιότητα (ικανότητα, συνήθεια, διάθεση, εξοικείωση) που αποκτήθηκε με την επανάληψη μιας πράξης ή με τη συνεχή επίδραση του ίδιου παράγοντα. Συγκεκριμένα η ετυμολογία της λέξης *ἔξις* είναι η εξής: (έχ-σις) < ἔχ-ω: Η δασεία (όπως και στο μέλλοντα «ἔξιω») προήλθε από το δασύ πνεύμα **h** που υπήρχε κατά την προφορά και το οποίο αποβλήθηκε από το ενεστωτικό θέμα, επειδή υπήρχε το επίσης δασύ χ (στο μέλλοντα η δασεία επανέρχεται, επειδή δεν υπάρχει στο θέμα χ αλλά ξ): σεχ- > **h**εχ- > ἔχ-σις. Η λέξη «ἔξις» αρχικά δήλωνε: κατοχή, απόκτηση, ενέργεια για απόκτηση και κατοχή. Αργότερα δήλωνε μια ιδιότητα που την απόκτησε ο άνθρωπος με την επανάληψη μιας πράξης ή με τη συνεχή επίδραση του ίδιου παράγοντα. Η ετυμολογική συγγένεια με τη λέξη «σχῆμα» < σχή -σω < ἔχω εξηγεί και τη σημασία που αποδίδει ο Αριστοτέλης στη λέξη «ἔξις»: η μόνιμη μορφή του χαρακτήρα ενός ατόμου, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του, αυτά που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση.

B2β. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο εκείνο που καθορίζει τις «ἔξεις» που αποκτούμε είναι ο τρόπος με τον οποίο επαναλαμβάνουμε «όμοιες ενέργειες». Στο δοθέν απόσπασμα επισημαίνει πόσο μεγάλη είναι η σημασία της ηθικής πράξης στις διαπροσωπικές σχέσεις, για να αποκτήσει κάποιος την ηθική αρετή: «κάνοντας αυτά που κάνουμε στην καθημερινή μας συνάφεια με τους άλλους ανθρώπους, άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι...». Η καθημερινή αυτή συνάφεια είναι βέβαια η ζωή μέσα στην κοινωνία και μάλιστα στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία. Η στάση, η συμπεριφορά, η ποιότητα των ενεργειών μέσα στην κοινωνία συντελούν αποφασιστικά στο αν ο άνθρωπος θα αποκτήσει ή όχι ηθικές αρετές. Είναι, επομένως, σαφής η κοινωνική διάσταση της ηθικής

αρετής πέρα από την πολιτική που έθιξε στην προηγούμενη ενότητα.

Το αν έχουμε τη διάθεση να γίνουμε αγαθοί ή κακοί εκδηλώνεται στην καθημερινή μας συμπεριφορά: «πράττοντες τα εν τοῖς συναλλάγμασιν τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»· ο τρόπος με τον οποίο ρυθμίζουμε τις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους στις καθημερινές συναλλαγές προδιαγράφει ασφαλέστατα τη δυνατότητα μας να γίνουμε δίκαιοι. Όσοι δηλαδή προσαρμόζουν την κοινωνική συμπεριφορά τους στον «ὀρθὸν κανόνα», στις αρχές του ισχύοντος δικαίου, θα ενδυσθούν την αρετή της δικαιοσύνης· όσοι συστηματικά παρανομοῦν, θα γίνουν ἄδικοι.

Επίσης, με τις επανειλημμένες πράξεις σωφροσύνης και με τη συστηματική μας αποχή από τις ηδονές γινόμαστε σώφρονες και αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να περιφρονούμε τα πράγματα που προκαλούν φόβο και να τα αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι. Ομοίως συμβαίνει και με τις επιθυμίες και με την οργή. Αυτοί που αντιδρούν απέναντι στην οργή ήρεμα και συγκρατημένα είναι οι *πράοι*, ενώ εκείνοι που αντιδρούν με βίαιο τρόπο, εκρηκτικά και παράφορα, είναι οι *ὀργίλοι*.

Φυσικά, βασική προϋπόθεση είναι αυτός που κάνει τις πράξεις να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά: να έχει συνείδηση του τι πράττει, να έχει επιλέξει ενσυνείδητα τις πράξεις του και να κάνει αυτές τις πράξεις μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς.

B3. Όλα αυτά θέλουν να πουν πως αυτό ακριβώς που ο άνθρωπος περιμένει από τον *δαίμονα*, από το θεῖον, το έχει, στην πραγματικότητα, μέσα στον ίδιο τον εαυτό του· με άλλα λόγια: ὅλοι οι ἄνθρωποι επιζητούν την ευδαιμονία, μόνο ὅμως από τις δικές τους πράξεις εξαρτάται αν θα φτάσουν κάποτε ἢ ὄχι σ' αυτήν. Όλες λοιπόν αυτές οι ιδέες πρέπει, στο τέλος, να έγιναν καθοριστικές για του Αριστοτέλη τη σκέψη· το αποτέλεσμα ἦταν ο ορισμός του της *εὐδαιμονίας* ὡς τον διαβάζουμε στο τέλος του Α' βιβλίου των *Ηθικῶν Νικομαχείων* του: «ἡ εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν». Ενέργεια λοιπόν, κατὰ τον Αριστοτέλη, ἡ ευδαιμονία του ἀνθρώπου, ὄχι κατάσταση, και πάντως ενέργεια της ψυχῆς του, με τους κανόνες της τέλει αρετής. Το τελευταίο μέρος του ορισμού αυτού δείχνει καθαρά τη βαθιά πίστη του Αριστοτέλη πως την ευδαιμονία τους οι ἄνθρωποι μόνο με την κατάκτηση της αρετής μπορούν τελικά να την εξασφαλίσουν. Αυτός ἦταν και ο λόγος που ο Αριστοτέλης αναζήτησε με πολλή επιμονή, αλλά και με πολὺν, ὡπως θα δούμε, ρεαλισμό τον ορισμό της αρετής· στην πραγματικότητα τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι, σχεδόν στο σύνολό τους, μια διεξοδικότατη διερεύνηση του ενδιαφέροντος αυτού θέματος.

B4. Γόνιμος → γινόμενον

Απόθεμα → νομοθέται

Συνήθεια → ἐθίζοντες

Απουσία → ἔσονται, ἐστίν

Υποδέεστερος → δεῖ

Αδιάφθορος → φθείρεται

Μετόχι → εἶχεν

Παραφροσύνη → σώφρονες

Αντίδωρο → ἀποδιδόναι

Πλήθος → πάμπολυ

Γ1.

Κατά τη γνώμη μου το πιο παράλογο από όλα είναι ότι, ενώ εγώ έστειλα αποστολή από όλους τους συμμάχους (μου), για να είναι μάρτυρες, και ήθελα/ ήμουν πρόθυμος να κάνω μια δίκαιη συμφωνία με εσάς για χάρη των Ελλήνων, ούτε δεχθήκατε τις διαπραγματεύσεις για αυτά από τους πρέσβεις, ενώ ήταν δυνατόν εσείς ή να απαλλάξετε από τους κινδύνους όσους υποπτεύονταν κάτι δυσάρεστο/κακό από εμένα ή φανερά να κρίνετε ότι εγώ είμαι ο χειρότερος από όλους. Από τη μία αυτά συνέφεραν το λαό (σας) αλλά αντίθετα δεν συνέφεραν όσους τα λένε/τους πολιτικούς. Γιατί ισχυρίζονται οι ικανοί της πολιτείας σας πως η ειρήνη σημαίνει γι' αυτούς πόλεμος και ο πόλεμος σημαίνει ειρήνη.

Γ2. τὸν πρεσβευτήν

ὦ μάρτυς

σφίσι(ν)

δυσχερῆ

τὰς φανερωτέρας

πέμφθητι

ἀπήλλαχθε

συνενέγκη

λυσιτελοῦντι

φάθι

Γ3.

α.

πάντων: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική διαιρετική στο *παραλογώτατον*

ὑμῖν: δοτική προσωπική στο *ἔξόν*

ἀπαλλάξαι: τελικό απαρέμφατο και υποκείμενο στο *ἔξόν*

τῆς πολιτείας: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο *ἔμπειροι*

β. Η δευτερεύουσα πρόταση είναι τελική και θα τραπεί σε τελική μετοχή σε χρόνο μέλλοντα.

→ **γενησομένους μάρτυρας**

Η μετοχή είναι κατηγορηματική και θα τραπεί σε ειδική πρόταση → **ὡς εἶην φαυλότερος**

**ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΕΜΠΤΗ 13 ΙΟΥΝΙΟΥ 2013
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ**

A1. Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι τεχνίτες. δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο θα γίνουν καλοί οικοδόμοι , όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί αν δε συνέβαιναν έτσι τα πράγματα, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι οι τεχνίτες θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές. Δηλαδή κάνοντας όσα γίνονται κατά τις μεταξύ μας σχέσεις, γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος, γινόμαστε άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή . Δηλαδή άλλοι γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, με το να συμπεριφέρονται σε αυτά άλλοι με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με τον άλλο. Με ένα λόγο λοιπόν, με τις όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B1.α. Το επιχείρημα που φέρνει ο Αρ. ως μαρτυρία για να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως αφορά το έργο των νομοθετών. Βασικός στόχος και επιδίωξή τους είναι να κάνουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή, μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές. Στο επιχείρημα αυτό εντοπίζεται και η γενικότερη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι το άτομο δε λειτουργεί για χάρη του εαυτού του, αλλά του κοινού καλού. Έτσι και οι νομοθέτες λειτουργούν με βάση το γνώμονα αυτό. Δηλαδή ο σκοπός του νομοθέτη, που είναι να κάνει τους πολίτες καλούς, υλοποιείται μέσα από τους νόμους. Αυτοί έχουν ως στόχο τη δημιουργία τέτοιων συνηθειών στους πολίτες, ώστε να εφαρμόζουν έναν τρόπο ζωής που θα τους οδηγήσει στον ύψιστο στόχο, την ευδαιμονία.

B1.β. Οι έννοιες «γίνεται» και «φθείρεται» αποτελούν θεμελιώδεις αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (κι ένα έργο του Αρ. έχει τον τίτλο Περί γενέσεως και φθοράς). Κατά τον Αρ. η ηθική αρετή και γεννιέται και φθείρεται για τους ίδιους λόγους και με τα ίδια μέσα. Πάντα θα προηγείται η πράξη, η επανάληψη, ο εθισμός. Ο τρόπος όμως, είναι που θα καθορίσει αν θα οδηγηθούμε στη γέννηση ή τη φθορά της ηθικής αρετής. Δηλαδή, για να υπάρξει ηθική αρετή προηγείται ο εθισμός στην ηθική πράξη. Αν αυτός δεν είναι καλός, αν οι άνθρωποι δεν εφαρμόσουν ηθικούς κανόνες, η προσπάθεια αποβαίνει άκαρπη και η ηθική αρετή δεν πραγματώνεται. Άρα δεν αρκεί απλώς να εξασκούμαστε σε μια οποιαδήποτε πράξη, αλλά να εξασκούμαστε σε καλές και σωστές πράξεις. Διότι η άσκηση μπορεί να οδηγήσει τόσο στην απόκτηση («γίνεται») όσο και στην απομάκρυνση («φθείρεται») από την ηθική αρετή. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρετοι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρετες πράξεις, σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

B2.α. Η λέξη «ἔξις» παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και την παραγωγική κατάληξη -σις που δηλώνει ενέργεια. Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει. Για τον Αρ. η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και επανάληψη κάποιων ενεργειών. Οι ἔξεις είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Η καλή ή κακή στάση απέναντι στα πάθη είναι οι ἔξεις. Επομένως η ποιότητα των ενεργειών απέναντι στα πάθη καθορίζει τη μορφή των ἔξεων. Και οι ἔξεις με τη σειρά τους διαμορφώνουν το χαρακτήρα του ανθρώπου.

B2.β. Οι έξεις διαμορφώνονται βάσει επαναλαμβανόμενων ενεργειών .Για τούτο οι ενέργειές μας πρέπει να έχουν συγκεκριμένη ποιότητα. Επομένως καταλαβαίνουμε ότι η στάση, η συμπεριφορά, οι επιλογές μας καθορίζουν αν θα αποκτήσουμε ή όχι τις ηθικές αρετές. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξε ο Αρ. με μια σειρά παραδειγμάτων από διάφορους τομείς συμπεριφοράς του ανθρώπου. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς : ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι. Οι άνθρωποι υπακούοντας σε νόμους αποκτούν εθισμό, καθώς αναγκάζονται να προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με αυτούς. Αν οι νόμοι είναι χρηστοί, οι άνθρωποι συνηθίζουν στον ενάρετο βίο («οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς»). Στην καθημερινή τους πάλι ζωή και στη συναναστροφή με τους άλλους («τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους») αν ακολουθήσουν τον ένα τρόπο συμπεριφοράς γίνονται δίκαιοι, ενώ αν ακολουθήσουν τον άλλο, γίνονται άδικοι («οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»). Σε όσα προξενούν φόβο («τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς») άλλοι συνηθίζοντας να δείχνουν θάρρος γίνονται ανδρείοι, ενώ άλλοι συνηθίζοντας να φοβούνται γίνονται δειλοί («ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί»). Σχετικά με τις επιθυμίες («τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας») άλλοι ακολουθώντας τον ένα τρόπο συμπεριφοράς τις αντιμετωπίζουν με σύνεση και εγκράτεια, ενώ άλλοι ακολουθώντας τον άλλο τρόπο συμπεριφοράς ξεφεύγουν από τα όρια του μέτρου και γίνονται ακόλαστοι («οἱ μὲν γὰρ σώφρονες / οἱ δ' ἀκόλαστοι»). Σχετικά με όσα προξενούν οργή («τὰ περὶ τὰς ὀργάς») άλλοι ακολουθώντας τον ένα τρόπο συμπεριφοράς τα αντιμετωπίζουν με πραότητα, ενώ άλλοι ακολουθώντας την αντίθετη συμπεριφορά γίνονται οργίλοι και ξεσπούν («πρᾶοι / ὀργίλοι»). Από όλα τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε γιατί ο Αρ. θεωρεί ότι ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίσει από πολύ μικρός σε ηθικές ενέργειες, για να φτάσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών.

B3. Ο ορισμός της εὐδαιμονίας από τον Αριστοτέλη όπως τον διαβάζουμε στο τέλος του Α' βιβλίου των Ηθικών Νικομαχείων του είναι: «ἡ εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν». Ενέργεια λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη, ἡ εὐδαιμονία του ανθρώπου, ὄχι κατάσταση, και πάντως ἐνέργεια της ψυχῆς του, με τους κανόνες της τέλειᾶς ἀρετῆς. Το τελευταίο μέρος του ορισμοῦ αὐτοῦ δείχνει καθαρά τη βαθιά πίστη του Αριστοτέλη πως την εὐδαιμονία τους οἱ ἄνθρωποι μόνο με την κατάκτηση της ἀρετῆς μπορούν τελικά να την εξασφαλίσουν. Αὐτός ἦταν και ο λόγος που ο Αριστοτέλης ἀναζήτησε με πολλή ἐπιμονή, ἀλλά και με πολὺν, ὅπως θα δούμε, ρεαλισμό τον ορισμό της ἀρετῆς· στην πραγματικότητα τα Ηθικά Νικομάχεια εἶναι, σχεδόν στο σύνολό τους, μια διεξοδικότατη διερεύνηση του ενδιαφέροντος αὐτοῦ θέματος.

B4. γόνιμος	→ γίνεται
ἀπόθεμα	→ νομοθέται
συνήθεια	→ ἐθίζοντες
ἀπουσία	→ ἐστίν
υποδεέστερος	→ ἔδει
ἀδιάφθορος	→ φθείρεται
μετόχι	→ εἶχεν
παραφροσύνη	→ σώφρονες
ἀντίδωρο	→ ἀποδιδόναι
πλήθος	→ πάμπολυ

Γ1. Μου φαίνεται ότι είναι το πιο παράλογο από όλα, διότι ενώ εγώ έστειλα πρέσβεις σε όλη τη συμμαχία, για να είναι μάρτυρες, και θέλησα να κάνω μαζί σας μια δίκαιη συμφωνία για το συμφέρον των Ελλήνων, ούτε δεχθήκατε από τους πρεσβευτές τους λόγους γι' αυτά, αν και ήταν δυνατό σ' εσάς να γλιτώσετε από τους κινδύνους αυτούς που υποπτεύονταν κάτι εναντίον μου ή ολοφάνερα ν' αποδείξετε ότι είμαι ο χειρότερος από όλους ανεξαιρέτως. Αυτά βέβαια συνέφεραν το λαό, τους ρήτορες όμως δεν τους ωφελούσαν. Γιατί λένε εκείνοι που γνωρίζουν καλά την πολιτική σας ότι γι' αυτούς (δηλαδή τους ρήτορές σας) η ειρήνη είναι πόλεμος και ο πόλεμος ειρήνη.

Γ2. πρέσβεις	→ πρεσβευτήν
μάρτυρες	→ μάρτυς
ὑμᾶς	→ σφίσι(ν)
δυσχερές	→ δυσχερῆ
φανερῶς	→ φανερωτέρας
πέμπαντος	→ πέμφθητι
ἀπαλλάξαι	→ ἀπήλλαχθε
συνέφερεν	→ συνενέγκη
ἐλυσιτέλει	→ λυσιτελοῦντι
φασί	→ φάθι

Γ3. α. πάντων: γενική διαιρετική ως ονοματικός, ετερόπτωτος προσδιορισμός, στο *παραλογώτατον*
ὑμῖν: δοτική προσωπική στο απρόσωπο *ἔξόν*
ἀπαλλάξαι: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στη μετοχή απρόσωπου ρήματος «ἔξόν»
τῆς πολιτείας: γενική αντικειμενική ως ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, στο «ἔμπειροι»

β. «ἴν' ὧσι μάρτυρες»: ... πρέσβεις ἔσομένους μάρτυρας
«με φαυλότατον ὄντα» : ὅτι ἐγώ φαυλότατος εἶην τῶν ἀπάντων